

GOEIE BOEKEN LEZEN:
WONDERLIJKE WERELDEN

HANDLEIDING

Leerjaar 4

Algemeen

Ontwikkelaar

Deze lessen zijn ontwikkeld door Petra Moolenaar, docente Nederlands en Nederlands als tweede taal. Zij is docente aan de Fontys Hogeschool in Den Bosch en schrijft boeken en tijdschriftartikelen op het gebied van jeugdliteratuur.

Leerjaar

De lessen zijn bestemd voor het *vierde leerjaar* van het vmbo. Ze zijn geschikt voor alle leerwegen. Er kan gedifferentieerd worden in de opdrachten en in de keuze van de boeken.

Aantal lesuren en lesweken

De lessen bieden materiaal voor drie lesuren van vijfenveertig minuten, die gedurende drie lesweken gegeven worden. Daarna krijgen de leerlingen drie weken de tijd voor het inleveren van de eindopdracht en het lees-schrijfdossier.

Type project

Rond het thema *Wonderlijke werelden* werken de leerlingen aan een lees-schrijfdossier. Voor het werken aan dit dossier maken de leerlingen gebruik van de boekenlijst (tekstblad a, te downloaden op www.bazarweb.nl), en van materiaal dat zij verzamelen in de bibliotheek en via internet. De lessen worden afgesloten met huiswerkopdrachten. Het project als geheel wordt afgesloten met een eindopdracht rond één van de gekozen boeken. Het lees-schrijfdossier, de huiswerkopdrachten en de eindopdracht bepalen het cijfer voor het project.

Doel van het project

De leerlingen leesplezier bijbrengen door ze te laten ervaren hoe in verhalen gespeeld kan worden met de werkelijkheid.

Subdoelstellingen:

- De leerlingen maken kennis met verschillende fantasieverhalen.
- De leerlingen worden zich bewust van hun voorkennis van verhalen.
- De leerlingen beseffen dat tijd en verhaalverloop in dit soort verhalen vaag zijn: de schrijver speelt met zijn lezer door te spelen met de tijd en de verhaallijn.

Betrokkenen

De lessen worden gegeven door de docent Nederlands. Daarnaast is het belangrijk ruim van tevoren contact te leggen met de openbare bibliotheek, om over de noodzakelijke en gewenste boeken te kunnen beschikken.

Achtergrondinformatie

Vorbereiding

Neem ruim van tevoren contact op met de bibliotheek. Het is van belang dat tijdens de lessen boeken in de klas aanwezig zijn, in ieder geval de boeken die in de lessen gebruikt worden. De boekenlijst kan gebruikt worden als aanvulling. Eventueel kan de bibliothecaris suggesties geven voor aanvullende titels.

Overzicht van de lessenserie

Het project omvat drie lessen.

Les 1 Fantasia en werkelijkheid

Doel: In deze eerste les kijken de leerlingen naar illustraties waarin gespeeld wordt met de gekende werkelijkheid. Vervolgens wordt aangetoond dat eenzelfde spel gespeeld kan worden in verhalen, aan de hand van *Meester van de zwarte molen* van Otfried Preussler. Ze ontdekken in deze les dat dit type fantasieverhaal gebaseerd is op zinsbegoocheling. Ze zien in dat het verhaalverloop moeilijk te voorspellen is, omdat het verhaal buiten de bestaande werkelijkheid treedt.

Les 2 De tijdmachine

Doel: De leerlingen discussiëren over de verwachtingen waarmee de lezer aan een verhaal begint. Als lezer anticipeer je op een verhaal: je verwacht een bepaalde afloop. Deze verwachtingen baseert de lezer op het gelezene en zijn of haar voorkennis van verhalen. In deze les worden de leerlingen zich bewust van hun voorkennis van verhalen en ze leren hun argumenten voor het verwachte verhaalverloop onder woorden te brengen.

Les 3 De personages

Doel: Leerlingen bekijken en bespreken de verhaalpersonages in het boek van Sabine de Vos *De andere wereld*. In deze les worden leerlingen zich bewust van de rol van personages in een verhaal en van het surrealistisch karakter van dit grappige fantasieverhaal.

Lesbeschrijvingen

Les 1 Fantasia en werkelijkheid

Doelen

De leerlingen begrijpen hoe een tekenaar/illustrator kan spelen met de werkelijkheid.

De leerlingen herkennen een vergelijkbaar verschijnsel in verhalen en kunnen hun waarnemingen omtrent dit verschijnsel vertellen en beschrijven.

De leerlingen ontdekken dat de opbouw van de spanning in een verhaal kan samenhangen met de verhouding tekst - werkelijkheid: de werkelijkheid in het verhaal wijkt af van de gekende werkelijkheid buiten het verhaal.

Materiaal

Benodigd materiaal voor deze les:

- werkblad 1;
- tekstblad b (illustraties die een spel met de werkelijkheid laten zien);
- het boek *Meester van de zwarte molen* van Otfried Preussler;
- tekstblad c (flaptekst van *Meester van de zwarte molen*).

Vorbereiding

Zorg ervoor dat u het boek *Meester van de zwarte molen* in de klas hebt.

Verzamel zoveel mogelijk andere titels van de boekenlijst (of op advies van de bibliothecaris), zodat de leerlingen ook andere boeken kunnen bekijken en inzien.

Activiteiten

1 Introductie - klassikaal gesprek - 5 minuten

Vertel de leerlingen dat zij zich de komende drie weken bezig gaan houden met verhalen waarin een loopje wordt genomen met de werkelijkheid. De lessen zullen worden afgesloten met een eindopdracht.

Vraag vervolgens wat volgens de leerlingen het grootste verschil is tussen een sprookje en een detectiveverhaal. Als duidelijk is dat in een sprookje dingen gebeuren die in de werkelijkheid niet bestaan, vraagt u of zij ook andere verhalen kennen waarin dingen gebeuren die eigenlijk onmogelijk zijn. Mocht er helemaal geen reactie komen, kunt u vertellen dat vampierverhalen, *Star wars*, sciencefiction, en een verhaal als *Alice in Wonderland* allemaal een stapje buiten de werkelijkheid doen en dat men deze verhalen ook wel rangschikt onder de noemer 'fantasy'. Laat vervolgens de leerlingen zelf titels van boeken, strips, tv-series noemen. Vraag als een leerling een titel noemt, meteen naar de reden, waarom hij of zij dit verhaal/boek wil rangschikken onder het begrip 'fantasy'. Benadruk als docent vooral dat in dit soort verhalen alles gewoon lijkt (het verhaal lijkt realistisch) en ineens gebeurt er iets wat eigenlijk niet kan. Je wordt als lezer/kijker op het verkeerde been gezet.

2 Maken opdracht 1 - individueel - 15 minuten

De leerlingen nemen tekstblad b voor zich. Ze bekijken de illustraties en maken opdracht 1 van werkblad 1. Ze moeten hierbij nauwkeurig kijken naar het spel met de werkelijkheid in een illustratie. Vraag de leerlingen hun waarneming zo kort mogelijk op te schrijven. Bespreek de antwoorden. Tijdens de bespreking laat u weer zien waar de werkelijkheid verandert in fantasie.

3 Maken opdracht 2 - in groepjes - 25 minuten

Vertel de leerlingen dat u een lang fragment uit het boek *Meester van de zwarte molen* van Otfried Preussler gaat voorlezen en dat de voorleesfragmenten steeds onderbroken zullen worden door een opdracht.

Lees vervolgens bladzijde 9 tot en met 13 en bladzijde 32 en 33 voor (dit duurt ongeveer 12 minuten).

Daarna maken de leerlingen in groepjes van twee of drie de vragen bij opdracht 2 van werkblad 1. Het gaat bij deze opdracht om een spel met de werkelijkheid in een verhaal. Bespreek de antwoorden klassikaal. U kunt er ook voor kiezen de vragen meteen klassikaal te bespreken.

Lees als afsluiting bladzijde 72 tot en met 75 voor en bespreek als er nog voldoende tijd is, klassikaal wat je je gaat afvragen als je dit fragment gelezen hebt. (Je beseft dat er iets vreselijks op de molen gebeurt op iedere oudejaarsavond: de knechten van de molenaar zijn bang, Tonda wordt vermist en er volgt een schreeuw alsof er iemand vermoord wordt.)

4 Bespreken huiswerkopdracht - klassikaal - 5 minuten

Leg uit wat de bedoeling is van de huiswerkopdracht op werkblad 1. De leerlingen kunnen kiezen of volgen uw instructies.

Les 2 De tijdmachine

Doelen

De leerlingen leren anticiperen op het verhaalverloop. Ze kunnen de verhaalontwikkeling voorstellen.

De leerlingen worden zich bewust van verhaalconventies binnen diverse genres.

Materiaal

Benodigd materiaal voor deze les:

- werkblad 2;
- het boek *Gisteren is nooit te laat* van Tais Teng;
- tekstblad d (nawoord uit: *Gisteren is nooit te laat*);
- tekstblad e (fragmenten uit: *Gisteren is nooit te laat*);
- het boek *Kruistocht in spijkerbroek* van Thea Beckman.

Gisteren is nooit te laat is niet meer verkrijgbaar. Dit heeft geen consequenties voor het uitvoeren van de opdracht. Mogelijk heeft de bibliotheek nog wel een exemplaar te leen.

Vorbereiding

Zorg ervoor dat de boeken *Gisteren is nooit te laat* en *Kruistocht in spijkerbroek* in de klas zijn. Kopieer voor alle leerlingen tekstblad 4 en tekstblad 5.

Activiteiten**1 Inleiding en bespreking van het huiswerk - klassikaal - 10 minuten**

Haal les 1 weer in herinnering: we hebben het gehad over verhalen waarin een spel wordt gespeeld met de werkelijkheid. Er komen twee werelden naast elkaar in voor: de wereld zoals we die kennen en een fantasiewereld, een verzonden wereld. Vraag nu naar het huiswerk uit les 1. U kunt een paar stripverhalen, krantenartikelen en illustraties naast elkaar houden en praten over de verzonden afloop en de afbeelding.

② *Maken opdracht 1 - groepjes van vier - 15 minuten*

De leerlingen zitten in groepjes van vier bij elkaar. Iedere groep krijgt de opdracht een tijd-machine te tekenen en de werking van de machine te beschrijven. Ook moeten ze de tijd-machine een naam geven. Deze opdracht is bedoeld om even kort de gedachten te richten op de opvattingen die de leerlingen hebben over een tijd-machine. De opdracht wordt aan het einde van de les als startpunt voor het huiswerk meegegeven. In deze huiswerkopdracht schrijven de leerlingen een verhaalbegin, waarin hun tijd-machine een rol speelt.

Vervolgens lezen de leerlingen tekstblad d (nawoord *Gisteren is nooit te laat*) en maken de vragen van werkblad 2. De vragen richten zich op de fantasie van een schrijver.

De leerlingen hebben nu een mening gevormd over de tijd-machine van Tais Teng en hebben die vergeleken met hun eigen opvatting over een tijd-machine. Verder hebben ze hun idee geuit over een verhaal met een tijd-machine. Voor de bespreking van de vragen raadpleegt u de antwoorden aan het eind van de docentenhandleiding.

③ *Vergelijking van twee tijdmachines - klassikale discussie - 20 minuten*

De leerlingen lezen tekstblad e (fragmenten uit *Gisteren is nooit te laat*). Ga na of de leerlingen begrepen hebben dat de tijd-machine van Tais Teng het verleden verandert en dat hij wordt bestuurd door gedachten. Lees vervolgens de eerste twee bladzijden voor uit *Kruistocht in spijkerbroek*. Daarna begint u een discussie waarin de leerlingen zich moeten uitspreken voor een traditioneel verhaal, zoals *Kruistocht in spijkerbroek*, of een modern verhaal zoals *Gisteren is nooit te laat*.

Voer de discussie aan de hand van de volgende vragen:

De tijd-machine in het verhaal van Tais Teng is veel ingewikkelder dan de tijd-machine in *Kruistocht in spijkerbroek* van Thea Beckman. Welk verhaal trekt je meer? Probeer te bedenken *waarom* jou het ene verhaal met de tijd-machine leuker lijkt dan het andere. Bijvoorbeeld: Is de ouderwetse tijd-machine van Thea Beckman leuker omdat hij het verloop van het verhaal voorspelt: je staat niet op de goede plek, dus je kunt niet teruggeflitst worden? Of is de moderne tijd-machine van Tais Teng leuker omdat hij het verleden verandert? De leerlingen moeten argumenten geven. Ze moeten kunnen praten over de concrete machine in het boek van Thea Beckman en de abstracte tijd-machine in het boek van Tais Teng. Tijdens de discussie moet ook naar voren komen dat de tijd-machine in *Kruistocht in spijkerbroek* veel voorspelbaarder is dan de tijd-machine in *Gisteren is nooit te laat*.

Als je zelf naar een andere tijd geflitst kon worden, welke tijd heeft dan je voorkeur? Waarom?

Hier moeten de leerlingen een tijd noemen en een argument. Bijvoorbeeld: in de Middeleeuwen, want met mijn kennis van nu zou in die tijd geniaal zijn, enzovoort.

Voor de klas vraagt u een voorstander van het klassieke tijd-machineverhaal van Thea Beckman en een voorstander van het moderne tijd-machineverhaal van Tais Teng. Laat in deze discussie de leerlingen vooral verwoorden wat de verschillen zijn tussen de beide fantasieverhalen.

④ *Huiswerkopdracht - klassikaal - 5 minuten*

Wijs de leerlingen op het huiswerk voor de volgende les. Deze opdracht staat op werkblad 2. Maak een afspraak of de leerlingen hun verhaalbegin schrijven of op cassette/cd opnemen.

Les 3 De personages

Doel

De leerlingen leren nadenken over het denken en handelen van verhaalpersonages.

De rol van de personages in een verhaal wordt duidelijk.

Ze maken kennis met het specifieke taalgebruik van Sabine De Vos en met de humor van deze schrijfster.

Materiaal

Benodigde materiaal voor deze les:

- werkblad 3;
- het boek *De andere wereld* van Sabine De Vos;
- voor de introductie van de eindopdracht: de boekenlijst (tekstblad a) en zoveel mogelijk boeken en strips van de boekenlijst. Zie www.bazarweb.nl voor een actuele boekenlijst.

De andere wereld van Sabine De Vos is niet meer verkrijgbaar. Mogelijk heeft de bibliotheek nog wel een exemplaar te leen. Zonder dit boek is de opdracht niet uitvoerbaar!

Vorbereiding

Verzamel zoveel mogelijk boeken van de boekenlijst.

Bereid de voorleesfragmenten voor.

Activiteiten

① *Geheugen oprispen - klassikaal - 5 minuten*

Kom even terug op wat er in de vorige lessen besproken is en vertel dat er in een fantasieverhaal soms een erg absurde werkelijkheid wordt voorgesteld, maar dat het nog steeds gaat om een werkelijkheid, die wel voorstelbaar is. Als u wilt, kunt u hieraan het begrip 'surrealisme' koppelen. U kunt even verwijzen naar 'vampieren'. Vraag de leerlingen wat 'vampieren' zijn en vraag de wereld van de vampier te beschrijven. U kunt hier verwijzen naar boeken van Paul van Loon, zoals *Nooit de bureu bijten*. Wellicht hebben de leerlingen in een eerder *Bazar*-project kennism gemaakt met de boeken van Paul van Loon.

Vertel de leerlingen dat het in deze les gaat over de rol van de personages in een verhaal. Daarbij wordt gelet op het uiterlijk en op het gedrag.

② *Maken opdracht 1 - tweetallen - 15 minuten*

De leerlingen lezen opdracht 1 van werkblad 3. Het gaat bij deze opdracht om de beschrijving van verhaalpersonen. Lees daarna bladzijde 9 tot en met 12 uit *De andere wereld* voor. De opdrachten worden door de leerlingen in tweetallen gemaakt. De antwoorden worden klassikaal vergeleken. Sommige beschrijvingen moeten op grond van de gelezen tekst precies hetzelfde zijn, andere uiterlijke beschrijvingen van de verhaalpersonages mogen afwijkend zijn.

③ *Maken opdracht 2 - groepjes van 4 - 20 minuten*

Dit is een spreekopdracht. Vertel de groepjes dat het de bedoeling is dat er na het voorlezen gesproken gaat worden over de held van het verhaal: Remi. Tijdens het voorlezen moeten de leerlingen steekwoorden opschrijven waarmee ze Remi beschrijven. Er moeten aanwijzingen zijn voor zijn uiterlijk en voor zijn gedrag. Lees vervolgens bladzijde 21 tot en met 25 en bladzijde 30 en 31 uit *De andere wereld* voor. Leg zo nodig moeilijke begrippen uit. Na iedere bladzijde wacht u even en laat u de groepen aantekeningen maken. Na het voorlezen leest u met de klas opdracht 2 op werkblad 3.

De groepjes krijgen de gelegenheid om het schema in te vullen; daarna wordt over de invulling van het schema klassikaal gediscussieerd.

④ *Bespreken eindopdracht - klassikaal - 5 minuten*

Wijs op de boekentafel, hierop liggen zoveel mogelijk boeken van de boekenlijst. Bekijk de boekenlijst (tekstblad a) kort met de leerlingen. Lees vervolgens met de klas de eindopdrachten op werkblad 3. Zeg dat de leerlingen drie weken krijgen om de eindopdracht te maken en dat de opdracht onderdeel is van het lees-schrijfdossier. Meld dat ook de huiswerkopdrachten ingeleverd moeten worden. Voor het vaststellen van het eindcijfer voor dit project tellen de huiswerkopdrachten één keer mee en de eindopdracht twee keer.

Antwoorden bij de werkbladen

Werkblad 1

Opdracht 1

- 1 Mogelijke beschrijving van de prent van Mae West:
Een groot schilderij van plafond tot vloer van een knipogende, blonde vrouw; een doorgang naar een kamer, waarbij de toegang aangegeven is door gordijnen die lijken op het blonde haar van een vrouw. In de kamer staat een haard in de vorm van een neus met daarop een pendule, midden in de kamer staat een lippenvormige bank en aan de muur hangen twee schilderijen van vrouwenogen.

- B+ 2 Een aantal opvallende zaken in de prent van M.C. Escher (geboren in 1898 in Leeuwarden; overleden in 1973):

Deze prent kun je op meer dan twee manieren bekijken. Er komen zestien figuren op voor, drie grote trappen en drie tuintjes. Er lopen figuurtjes rechtop, er lopen figuren met het hoofd naar links, er lopen figuren met het hoofd naar rechts. Geen van de figuren heeft een gezicht. Ze kunnen niet allemaal in een tuintje komen (de man met de zak op de rug bijvoorbeeld niet), evenals de man met de mand). Soms lopen de figuren in dezelfde richting de trap op/af (boven midden).

Je kunt de prent ook draaien, dan verandert het beeld.

Opdracht 2

- 1 Het verhaal speelt tussen januari en maart/april. Het begint 6 januari met de viering van Driekoningen en in het tweede fragment is het Goede Vrijdag. Het speelt ten tijde van de keurvorst van Saksen, de Middeleeuwen. In hoofdstuk 1 staat dat de keurvorst bedeljongens toeliet.
- 2 Op bladzijde 12 onderaan: de jongen staat binnen en heeft niet gemerkt dat hij door een deur is gegaan.

Huiswerkopdracht

- 1 Het stripverhaal moet de overwinning van Kramat op de molenaar laten zien. Kramat is immers de held en de leerlingen weten intussen, als ze goed gelezen hebben, dat de molenaar een moordlustige tovenaars is.
- 2 De leerlingen kunnen hier zelf verzinnen wat zich op de molen heeft afgespeeld. Wel moet duidelijk zijn dat Kramat als overwinnaar uit de bus komt.
- 3 De illustratie moet de tovenaarswereld laten zien van de molenaar, bijvoorbeeld: het feit dat de jongens werden omgetoverd tot kraaien. Daarnaast moet op de plaat het gewone molenaarsbedrijf te zien zijn.

Werkblad 2

Opdracht 1

- 1 Nee, maar makkelijk is het niet.
 - 2 De tijdmachine is een staaf ijzer van miljoenen kilometers lang. De tijdmachines die de leerlingen tekenen, zijn vaak een soort liften die weggeschoten worden in de ruimte. Dat idee komt van Jules Verne.
 - 3 In een verhaal met een tijdmachine wordt de hoofdpersoon vaak per ongeluk weggeflitst. De leerlingen vermoeden al dat het verhaal van Tais Teng anders begint. De staaf ijzer kan een rol spelen.
- B+ 4 Sterren die wij nu zien schijnen, kunnen wel eens niet meer bestaan. Alleen het licht van de ster is nog onderweg naar de aarde. Met een ijzeren staaf van miljoenen kilometers kun je dus terug naar het verleden. Je kunt met zo'n staaf de ster bereiken die al dood is en waarvan wij denken dat hij nog steeds schijnt.

B+ 5 Met een tijdmachine kun je het verleden overdoen; je kunt namelijk terug in de tijd. Het gevaar is dat je het verleden wil veranderen. Niet iedere verandering is ook goed. Als jij voorkomt dat je moeder je vader ontmoet, dan ben je een bedreiging voor je eigen bestaan.

Huiswerkopdracht

Het geschreven of ingesproken verhaal moet een duidelijk sciencefiction-achtig karakter hebben. Ga met de leerlingen in op de spanning en de spanningsboog in het verhaal.

Werkblad 3

Opdracht 1

- 1 Buik weegt 182 kilogram. Buik ziet er zeer massaal uit: de dieren zijn bang voor hem.
- 2 Hazel is een gevangene. Hij draagt een groen-wit gestreept boevenpak. Hij heeft zeven kogelgaten in zijn jasje en aan zijn enkel zit een ijzeren bol met ketting vastgeklonken.
- 3 Valentijns ledematen vallen eraf.
- 4 Chef is onthoofd.
- 5 De personages in dit verhaal zijn al dood. Als iemand zegt: 'Ik mag ter plaatse doodvallen', wil dat zeggen dat hij zijn leven in de waagschaal legt, zo zeker is hij over zijn zaak. Doodvallen is immers het ergste wat je kan overkomen. Buik kan zijn leven niet meer in de waagschaal leggen, hij is allang doodgefallen.

Opdracht 2

Eigenschappen van Remi:

- Eerlijk. Bladzijde 21: Remi staat doodsangsten uit, omdat hij denkt dat hij de zes velletjes van de brief van Scimmia stiekem meeneemt. Zijn moeder zou hem vermoorden. Remi kan niet stelen.
- Nieuwsgierig. Remi leest de brief van Scimmia snel, want hij is nieuwsgierig. Bladzijde 3: Remi schuift bang maar nieuwsgierig de gordijnen open, als er die nacht buiten wat vreemds gebeurt.
- Dapper. Bladzijde 25: Remi springt gewoon op de richel van de muur van het kerkhof. Hij is wel een klein beetje bang, maar hij doet het toch maar.
- Aardig. Hoewel je nergens op de bladzijden het woord 'aardig' leest, staat op bladzijde 30 en 31 dat Remi rustig luistert naar de doden, dat hij ze op een vriendelijke manier vragen stelt. Remi is aardig, want hij laat alle doden vertellen; hij staat open voor alles.
- Serieus. Bladzijde 31: Remi kon alleen maar naar de andere wereld komen omdat hij de brief geloofde. Hij pakt de zaak dus serieus aan. Hij stelt ook serieus vragen aan de doden.